

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת צו ("זכור") תשע"א

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

מחית עמלק ושמחת פורים

ובכל זאת, מה ההבדל בין הקוסם לבין מקיים המצוות? - ההבדל ביניהם גדול מאד. הקוסם מאמין בחפץ עצמו. למקל או לחתול יש יש כח השפעה עצמי, לפי עניות דעתו, והם אלו שפועלים ומשפיעים בעולם. לעומת זאת, היהודי מבין, שהחפץ עצמו אינו פועל מאומה! המזווה עצמה אינה יכולה לפעול שום דבר, ומה שבאמת פועל בעולם זה רק רצון ה'. אם אעשה את רצון ה', יש לקוות שגם ה' יעשה את רצוני, וישמור על הרכוש שלי ועל החיים שלי. לעומת זה, אם לא אעשה את רצון ה', אין לי מה לקוות. כי לא החפץ פועל, אלא רק רצון ה' שבדברים הוא שפועל.

זהו שאומר שמואל לשאול: "כי חטאת קסם - מרי". הרי ה' צוה אותך להמית את הבהמות של עמלק! הוא איננו חפץ שתקריב אותן! ממילא, אם מרית את פי ה' והבאת בהמות אלו לקרבן, סימן שלדעתך לא רצון ה' הוא שפועל בקרבן, אלא הקרבן עצמו הוא שפועל. וא"כ, עשית מהקרבן קסם. "כי חטאת קסם - מרי". כמובן, שאול היה צדיק ולא חשב דברים כאלה, אבל בכל זאת הוא טעה, ועל כן שמואל בא ומסביר לו שהטעות שלו היא חמורה, כיון שהיא גורמת לרואים אותו ליחס לקרבנות כח עצמי.

גם למקדש אין עצמיות

והנה, כשם שלקרבנות אין כח עצמי, כך גם למקדש אין כח עצמי. חז"ל אומרים: "אֵת שִׁבְתֵי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדְּשֵי תִירְאוּ" (ויקרא יט, ל) - "מה שמירה האמורה בשבת, לא משבת אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על השבת, אף מורא האמור במקדש, לא ממקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש" (יבמות ו, א). בשבת הדבר פשוט שלא משבת עצמה אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על השבת, כי השבת איננה חפץ ממשי ואי אפשר למשש אותה בידים. ממילא, כל אדם מבין, שלשבת אין עצמיות, וכל סגולתה היא מכח ציווי ה', שציוה לשבות ביום זה. אומרים אפוא חז"ל - שכך גם המקדש. "לא ממקדש אתה מתירא", שכן המקדש בנוי מעצים ואבנים ככל בית אהרן, ומעצים ואבנים אין מה לפחד. אלא שהקב"ה ציוה לבנות בית זה בהר המוריה עם כל ההלכות שקשורות לכך, ורק מחמת זה יש בו סגולה רוחנית - שגם היא אינה מועילה, אלא כשמשתמשים במקדש באופן שבו ציוה ה' להשתמש בו. לעומת זאת, אם מתנהגים שלא כראוי, ומסלקים את השכינה מן המקדש, המקדש לא עוזר עוד. רק רצון ה' יכול לעזור, ולא שום דבר אחר.

חז"ל מביאים, שטורנוסרופוס הרשע שאל את ר' עקיבא על השבת: "מה יום מ'ימים?" (סנה' סה, ב) מדוע מכבדים ישראל את יום השבת יותר משאר הימים? - רבי עקיבא היה יכול לענות הרבה תשובות על השאלה הזו. היה יכול להסביר לטורנוסרופוס,

חטאו של שאול - יחוס כח עצמי לקרבנות

בהפטרת השבוע - לפרשת "זכור" - אנו קוראים על שאול המלך שנלחם בעמלק, אבל נכשל ומשאיר מהבהמות, בניגוד למה שציוהו ה' (ע"י שמואל הנביא), "וְהִמַּתָּה מְאִישׁ עַד אִשָּׁה, מְעוֹלָל נְעַד יוֹנָק, מְשׁוֹר נְעַד שָׂה, מִגְּמָל נְעַד חֲמֹר" (שמו"א טו, ג). כשחוזר שאול מן המלחמה, שואל אותו שמואל הנביא: "מָה קוֹל הַצֹּאֵן הַזֶּה בְּאָזְנִי, וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ?" (שם, יד) עונה לו שאול ואומר: "מִמְעַמְלָקֵי הַבְּיָאוֹם, אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל מִיטַב הַצֹּאֵן וְהַבָּקָר, לְמַעַן זְבֹחַ לַה' אֱלֹהֵינוּ" (שם, טו). לכאורה, כוונה נאה מאד. למה להרוג סתם כך את כל הבהמות? הרי אפשר להשתמש בהם לקרבן! אבל שמואל אינו מתפעל מהתשובה הזו, אלא להפך! אומר שמואל: "הַחֲפֵץ לַה' בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים, פְּשָׁמֶעַ בְּקוֹל ה'?" הִנֵּה שָׁמַעַ מְזַבַּח טוֹב, לְהַקְשִׁיב - מִחֲלָב אֵילִים!" (שם, כב) ומוסיף שמואל ואומר עוד: "כִּי חֲטָאתָ קָסָם מְרִי, וְאָנֹכִי וְתַרְפִּים הַפָּצָר" (שם, כג). כלומר, העבירה שעשית, שְׁמַרִיתָ אֶת פִּי ה' והשארת מהבהמות של עמלק, חמורה כמו עשיית קסם ותרפים. וצריך להבין: מה הקשר בין עבירה זו שעבר שאול המלך, ל"חטאת קסם" ול"אָנֹכִי וְתַרְפִּים"? הרי לכאורה אין כל קשר ביניהם! ואם נאמר שרצה שמואל להשוותם רק לענין חומרת העבירה, לומר שעבירתו של שאול חמורה מאד כחטאת קסם וכאון ותרפים, למה לא אמר כמו חילול שבת, או כמו מקלל אביו ואמו? הרי גם אלו עבירות חמורות בתורה!

חשבתי, שאולי ניתן לפרש כך: בדרך כלל, בני אדם פועלים על פי חוקי הטבע. אדם זורע כשהוא מצפה שירד גשם והתבואה תצמח, וקוצר כשנראה לו שהתבואה כבר הבשילה ואפשר לקצרה. מבחינה טבעית, כך סביר לנהוג. ואולם, ישנם שני סוגי בני אדם שאינם נוהגים על פי הסבירות ועל פי השכל. האחד הוא הקוסם, והשני - הוא שומר המצוות! אצל הקוסם, לא מזג האוויר או עונות השנה הם הקובעים, אלא אם עבר לפניו חתול שחור או חתול לבן, או אם יש לו מקל ירוק או מקל אדום וכיו"ב, זהו הקובע לפי דעתו. להבדיל אלף אלפי הבדלות - גם יהודי שומר תורה מתנהג כך! כשמדובר על שמירת הבית - עוד לפני שהוא קונה מנעול רב בריח, הוא רץ לקנות חתיכת עור עגל שנקראת "מזווה", מצמיד אותה למשקוף, ומאמין שזה מה שישמור לו על הבית. וכשמדובר בעבודת השדה - הוא זורע ששה ימים בשבוע, וכשמגיעה השבת הוא מפסיק לזרוע, גם אם מזג האוויר מתאים מאד לזריעה! גם בשנת השמיטה הוא אינו זורע, גם אם מזג האוויר מתאים מאד לזריעה! הוא לא פועל רק ע"פ ההגיון הכלכלי, אלא בעיקר ע"פ חוקי התורה. בימים שיותר לזרוע בהם ומותר לקצור בהם, הוא יפעל על פי ההגיון הכלכלי. אבל בימים שהתורה אוסרת לזרוע ולקצור בהם - הוא פועל ע"פ חוקי התורה, גם כשהם מנוגדים להגיון הכלכלי.

רצון ה'. רוצים מדינה יהודית בארץ ישראל, אבל בלי שמירת שבת, ובלי חינוך לתורה ויראת שמים. מי שרוצה, יכול לשלוח את בניו לחינוך דתי, אבל מי שלא רוצה יכול לגדל את בניו בבתי ספר חילוניים. הקב"ה לא רוצה שתהיה לנו ארץ ישראל בצורה כזאת. ה' נתן לנו את ארץ ישראל כדי שנקיים בה תורה ומצוות, ובלי שנקיים את התנאי הזה, לא נוכל להשאר בארץ, כפי שאומרים פעמים ביום: "הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם, וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים... וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם... וַאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם". בשביל לזכות בארץ ישראל חייבים לקיים תורה ומצוות. בלי זה, ח"ו אין לנו קיום כאן.

פורים - יום תפלה

אבל גם אם המצב הוא קשה וחמור, אפשר מהר מאד להפוך את הכל. בשושן הבירה נקלעו היהודים למצב כזה, שלא רק המן הרשע גזר עליהם מיתה, אלא גם הקב"ה גזר שיהיו חייבים מיתה, כפי שאמרו במדרש (אסתר ז, יא), וכפי שמוכח בסליחות לתענית אסתר למנהג האשכנזים, [צור הספים לכתוב אגנת לאבד שְׁבָרְכֶם] [ועי' רש"י אסתר ד, א]. אף על פי כן, הצליחו בשלושה ימים של תענית ותשובה להפוך את הכל! אמנם עברו עוד כמה חדשים עד שיצאה הישועה אל הפועל, אבל בתוך שלושה ימים מן הגזירה מרדכי כבר רוכב על הסוס, המן נתלה על העץ, ואחשוורוש נותן רשות "לַיהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל עִיר וְעִיר לְהִקְהֵל וְלַעֲמֹד עַל נַפְשָׁם, לְהִשְׁמִיד וְלְהָרֵג וְלֹאֲבֹד אֶת כָּל חַיִּל עַם וּמְדִינָה הַצְּרִימִים אֹתָם טֶף וְנָשִׁים, וְשָׁלְלָם לְבוֹז" (אסתר ח, יא). בשלושה ימים הצליחו להפוך הכל, ע"י שעשו את רצון ה'. תחילה חשבו שעל ידי השתתפות במשתה של אחשוורוש יהיו יחסים טובים עם השכנים וכו', אבל לבסוף הבינו שיותר חשוב לשמור על יחסים טובים עם רבוננו של העולם, ולא עם אחשוורוש!... אם שומרים על יחסים טובים עם רבוננו של עולם, ממילא יהיו יחסים טובים גם עם הגויים.

בסידור רב עמרם גאון כתוב דבר, שאפילו ה"מתנגדים" הגדולים ביותר אינם נוהגים אותו. בסידור רב עמרם כתוב: "אין אומרים הלל בפורים... לפיכך נופל אדם על פניו בפורים... ומבקשים רחמים הרבה, ונופלין על פניהם... שאין דומה פורים לכל המועדות ולחנוכה, שבכולן אנו אומרים את ההלל ואומרים 'זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ', ואילו בפורים אין אומרים אותו... ואנו צריכים לרחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה" (סדר רב עמרם, סוף סדר פורים). הרי שסבר, שפורים עצמו הוא יום של תפלה מרובה ובקשת רחמים. כנראה שהבין, שמה שתקנו לעשות את י"ד וט"ו באדר "ימי משתה ושמחה", אין הכוונה שהיום עצמו הוא יום שמחה, אלא הכוונה היא שצריך לקיים בו מצנת שמחה. שמחים בו, אבל אין זה מעיצומו של יום. [מה שאין כן שלושת הרגלים, שבהם השמחה היא מעיצומו של היום].

בכל זאת, גם אם איננו נוהגים כדברי רב עמרם גאון, ואיננו אומרים תחנון בפורים, צריך להתבונן בעיקר דבריו של רב עמרם גאון, שימי פורים הם ימים שצריך לזעוק בהם לה', "שיגאלנו באחרונה כבראשונה". את זה ודאי צריך לעשות; להתעורר ולזעוק, שמי שענה לאבותינו בשושן הבירה והפך את הגזירה הרעה לטובה, יענה גם לנו, שגם אנו נוכל להפוך את הימים האלו מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב, שלא נצטרך להספיד חס ושלום, אלא להפך - לשמח בישועת ה'. שפורים יהיה אצלנו לא רק יום

ששבת הוא יום בריאת העולם, יום שניתנה בו תורה לישראל, ששבת היא מעין עולם הבא... יש הרבה מה לומר על השבת. אבל ר' עקיבא לא אמר לו שום דבר מהסוג הזה. ר' עקיבא משיב לו בשאלה: "מה גָּבַר מְגוּבְרִין?" מדוע צריך לכבד אותך יותר משאר כל האנשים? בשלמא את ר' אליעזר ואת ר' יהושע עלי לכבד, כי הם גדולי תורה, והם רבותי. וכן את כלבא שְׂבֹוע עלי לכבד, מפני שהוא בעל צדקה גדול, ומפני שהוא חותני. אבל רשע כמוך, למה עלי לכבד? - אמר לו טורנוסורפוס: "דְּמָרִי צְבִי" (=כך רצה אדוני). הקיסר שמינה אותי לנציב בארץ יהודה, רצה שיכבדוני, ועל כן עליך לכבד אותי. אמר לו ר' עקיבא: זו התשובה גם לגבי השבת! "מָרִי צְבִי"! מלך מלכי המלכים הקב"ה רצה שנכבד את השבת. למה רצה כך? - "כִּי שִׁשְׁתַּיִם יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ... וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות כ, יא). אבל לא זו הסיבה המחייבת אותנו לשמור את השבת. הסיבה המחייבת אותנו לשמור את השבת היא - "מרי צבי". זוהי הסיבה היחידה לכל הקדושות כולן - המקדש, ארץ ישראל, השבת ועוד. כשיש "מרי צבי" - יש להן ערך ומשקל. וכשאין "מרי צבי" - אין להן כל ערך ועצמיות כלל.

גם לארץ ישראל אין עצמיות

בנוגע לארץ ישראל - זה היה באמת חטא המעפילים, שיחסו לה עצמיות. כשמשה אומר לישראל (אחרי חטא המרגלים) שנגזר עליהם שלא להכנס לארץ ישראל, מה עושים בני ישראל? "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר, וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הָהָר לְאָמֹר, הֲנִנּוּ וְנַעֲלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' כִּי חָטָאנוּ" (במדבר יד, מ). רוצים לעשות תשובה. תשובה עושים בדבר שנכשלו בו. אם אתמול נכשלו בכך שפחדו יותר מדי מן האמורי ויחסו משקל לענקים ולערים הבצורות, הרי שהיום הם לא מיחסים להם משקל, ועולים לראש ההר. למרות שמשה אומר להם לא לעלות, ושהם לא יצליחו, וארון ה' לא נוסע איתם למלחמה הזו - הם הולכים במסירות נפש, בלי משה ובלי ארון. לכאורה תשובה מעולה מאד. עקירת החטא מן הקצה אל הקצה. אבל ה' לא מקבל את התשובה הזו, והם ניגפים לפני הכנענים. "וַיִּרְדּוּ הַעֲמֻלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֵּשֵׁב בְּהָר הַהוּא, וַיַּכּוּם וַיַּפְתּוּם עַד הַתְּרִמָּה" (שם, מה).

למה ה' לא מקבל את תשובתם של בני ישראל, אחרי שעשו תשובה טובה כל כך? שנים התקשיתי בזה, אבל חושבני שהתשובה היא פשוטה. התשובה היא, שבאמת אין כאן שום תשובה ותיקון החטא מצד בני ישראל! ארץ ישראל היא מתנה רוחנית גדולה ונפלאה שקבלנו מה', אבל היא טובה ומועילה רק כשה' נותן לנו אותה, לא כשמנסים לקחת אותה לבד. כשה' לא רוצה לתת את ארץ ישראל, אין שום טעם וערך לעלות אליה בכח (או שלא בכח). ממילא, אין שום ריח של תשובה במה שעשו המעפילים, אלא להפך, הם מוסיפים חטא על פשע! תחילה נכשלו בזה שיחסו עצמיות לאמורי ולכנעני, לא הבינו שרק רצון ה' קובע ולא האמורי והכנעני, ועכשיו הם שוב מיחסים עצמיות, והפעם - לארץ ישראל! אם כך - אין כאן תשובה. תשובה אמיתית היא להבין שרק רצון ה' קובע, וברגע שרצון ה' הוא שלא יתכנסו לארץ ישראל, אין טעם להכנס לשם בכח. לארץ ישראל, המתנה הטובה, אין עצמיות. היא רק ביטוי לרצון ה', ובלי רצון ה' - אין לה ערך. מה שקורה היום הוא, שמנסים לקבל את ארץ ישראל בלי

השלמה, אבל בכל זאת יש בזה קיום מסויים של מצנת מחית עמלק.

מחית עמלק - בערב פסח

הזוהר הקדוש אומר, שהזמן למחית עמלק הוא ערב פסח (זוהר ח"ג רמט, א). ונרמז דבר זה בפסוק "פִּי יָד עַל כַּס יָ-ה, מִלְחָמָה לְהָ בְעַמְלֵק" (שמות יז, טז), "יָד" - רמז ל"ד בניסן (זוהר שם). הדברים מתאימים עם דברי הגמרא (פסחים ה, א) שאומרת, שבשכר קיום מצנת השבת החמץ בערב פסח - "אַךְ פִּיּוֹם הָרָאשׁוֹן תִּשְׁפִּיתוּ שְׂאֹר" (שמות יב, טו) - זוכים להתגבר על זרעו של עשו, שנאמר בו "וַיֵּצֵא הָרָאשׁוֹן אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵינִי לְבֵינֵי הַכְּרַתֵּת זֵרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו. וּלְפִי דְבַרֵּי הַזּוֹהַר, הַקָּשֶׁר הוּא גַם בַּזְמַן הַמְצוּהָ - בִּי"ד בְּנִיסָן².

אולי מטעם זה יצא שאול להלחם בעמלק דוקא בערב פסח. מנין שיצא להלחם בערב פסח? שנאמר: "וַיֵּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שְׂאוּל... לֵךְ וְהִפְתָּה אֶת עַמְלֵק... וַיִּשְׁמַע שְׂאוּל אֶת הַקֶּעֶם, וַיִּפְקְדֵם בְּטֹלָאֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵתֵי אֶלְפָּה רְגִלִי" וכו' (שמו"א טו, א-ד). מה פירוש "וַיִּפְקְדֵם בְּטֹלָאֵי"? אומר התרגום: "וּמְנִינֵי בְּאֶמְרֵי פִּסְחָא". [כלומר: כיון שאסור למנות את בני ישראל אפילו לדבר מצוה (יומא כב, ב), על כן כשרצה שאול לדעת כמה לוחמים יש לו, מנה את הטלאים שהביאו לקרבן פסח, ועל ידם ידע את מנינם]. הרי שמלחמת שאול בעמלק היתה ב"ד בניסן, זמן שחיתת הפסח, כפי שאומר הזוהר, שהמלחמה בעמלק צריכה להיות ב"ד בניסן³.

אבל שאול לא סיים את המלאכה באותו יום, אלא השאיר את אגג, ורק אחר כך בא שמואל והרג את אגג (שמו"א טו, לב-לג). באיזה יום בא שמואל? - ודאי לא באותו יום, שכן אחרי שה' דיבר אל שמואל ואמר לו "נִחַמְתִּי פִּי הַמְלָכָתִי אֶת שְׂאוּל לְמַלְכֵּךְ פִּי שָׁב מֵאַחֲרַי נָאֶת דְּבָרֵי לֹא הֵקִים" (שם, יא), הוא זועק אל ה' כל הלילה (שם). נמצא שלא בא אל שאול לפני יום ט"ו בניסן. והנה, לומר שבא אליו ביום ט"ו בניסן - אי אפשר, שכן על היום בו בא שמואל אל שאול נאמר "וַיֵּצֵד לְשְׁמוּאֵל לְאֶמְרוֹ, בָּא שְׂאוּל הַפְּרָמְלָה, וְהִנֵּה מְצִיב לוֹ יָד" (שם, יב), ולא יתכן שעשה כן ביום טוב. מוכרח אפוא להיות, ששמואל לא בא אל שאול בט"ו בניסן אלא בט"ז בניסן, ואז הרג את אגג. הרי שאגג נהרג בט"ז בניסן, שזהו היום בו נתלה המן על העץ כמה מאות שנים אחר כך (עי' משנ"ב סי' תצ"ס ק"ב). אולי בגלל זה מכונה המן "אגגי", כי ה"אראצי"ט שלו הוא באותו יום שבו חל ה"אראצי"ט של הסבא שלו, אגג! ...

"רְאוּ כָּל אֶפְסֵי אֶרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ"

כפי שהזכרנו כבר, בפורים אין אומרים הלל. מדוע לא תקנו חז"ל לומר הלל בפורים? - שאלה זו נידונה בגמרא, ולפי אחד ההסברים שם, הטעם לזה הוא מפני ש"אכתי עבדי אחשוורוש אנן" (מגילה יד, א). גם לאחר שניצלנו מגזירת המן, נשארנו להיות עבדי אחשוורוש, ועל כן איננו יכולים לומר "הללו עבדי ה'" בשעה שנשארנו משועבדים לאחשוורוש.

טעם אחר שאומרת הגמרא הוא, מפני ש"קרייתא זו הלילא" (שם) [כלומר, קריאת המגילה היא ההלל של פורים]. הרי כל תפקידו של ההלל הוא לספר את נסי ה'! אם כן, בזה שקוראים

של אכילה ושתיה - שגם זו מצוה, ואין לזלזל בה ח"ו - אלא גם זמן להתעוררות וצפייה לישועת ה', שיעשה גם לנו נסים ונפלאות, כמו שעשה לאבותינו בימי מרדכי ואסתר.

למחות את ה"עמלק" שבתוכנו

בעזרת ה' נקרא השבת את פרשת זכור, שם נצטוונו במצות עשה למחות את זכר עמלק מתחת השמים (דברים כה, יט). והנה, למרות שחיוב מצוה זו הוא כפשוטה ממש, מכל מקום, היום אי אפשר לקיים מצוה זו בפועל. איננו יודעים מיהו עמלקי, ובכלל, יש אומרים שבימי מרדכי ואסתר נהרגו כבר כל העמלקים. ממילא, את המצוה כפשוטה לא ניתן לקיים היום.

ובכל זאת, יש סוג של מחית עמלק ששייך גם לגבינו: עלינו לדעת, שכל כח שישנו בעולם, קיים גם בנפש האדם. הרי חז"ל אמרו, "הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לא נכתבה" (מגילה יד, א). וקשה: הרי יש בתנ"ך נבואות רבות, על עמון ומואב ואדום ועל עמים נוספים שכבר מזמן אינם קיימים. מדוע נכתבו נבואות אלו? במה הן נצרכות לדורות? התשובה היא, שהאדם הוא עולם קטן (תנחומא פקודי סי' ג), ובתוככי כל אדם (שלא מתקן את עצמו) ישנה בחינה של עמון, ושל מואב, ושל אדום, ושל כל שבעים אומות העולם¹. [למשל: מידת הקמצנות, או חוסר אהבת חסד, או חוסר הכרת טובה שבאה לידי ביטוי קיצוני אצל עמון ומואב, שלא קדמו את ישראל בלחם ובמים בצאתם ממצרים (דברים כג, ה) - קיימת למעשה אצל כל אדם, במידה מסויימת]. לכן הוצרכו נבואות אלו לדורות, כנגד ה"מואביות" וה"עמוניות" שבתוכנו, שלא נלך בדרך העמים האלו.

כך גם בנוגע לעמלק: בכל אחד ואחד מאיתנו ישנה גם מידה מסויימת של עמלקיות, של "לֹא יָרָא אֱלֹהִים" שנאמר בעמלק (שם כה, יח), ומצנת מחית עמלק - גם כלפי עמלקיות זו נאמרה. את העמלק שבלב, את ה"לא ירא אלקים" שבכל אחד מאיתנו - אותו אפשר וצריך למחות גם היום; לשעבד את עצמנו לגמרי לרצון ה', להיות ירא אלקים. זהו תפקידו של האדם בעוה"ז, להתגבר על ה"לא ירא אלקים" שבתוכו, ולמחות אותו. גם את המידות של עמון ומואב ושאר המידות הרעות צריך לתקן, אבל קודם כל צריך למחות לגמרי את זכר עמלק, להתחזק ביראת שמים, עד שלא ישאר בתוכנו שריד של "וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים". זוהי מחית עמלק שאנו יכולים לקיים גם בזמן הזה, בלי להכיר מיהו עמלקי.

חז"ל אמרו משל לילד שהשתולל יותר מדי, ובא כלב ונשך אותו. כשהאב רוצה אחר כך לומר לילד שלא להשתולל, הוא לא אומר לו סתם 'אל תשתולל', אלא 'זכור כיצד נשך אותך הכלב כשהשתוללת בפעם שעברה'! ... (עי' במדב"ר ט"ז, י"ח). אזהרה כזו מרתיעה הרבה יותר. כך הוא הענין גם בזכירת עמלק. הקב"ה לא אומר לנו "זכור את אשר עשה לך עמלק", כדי לספר לנו מה עשה עמלק, אלא כדי שנזכור על מה בא עמלק. על מה בא עמלק? אמרו חז"ל: "וַיֵּבֵא עַמְלֵק וַיִּלְחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּפִי יָדָם" (שמות יז, ה) - בשביל שריפו עצמן מדברי תורה (סנה' קו, א). ממילא, גם זה חלק ממחית עמלק שאנו יכולים לעשות: להתחזק בלימוד התורה, גם לפני פורים, בלימוד הלכות פורים, וגם מפורים והלאה, בלימוד הלכות הפסח, וכן בכל לימוד שהוא, במסכת הנלמדת בשיבה ובכל לימוד אחר. בזה אנו יכולים לקיים במידה מסויימת את המחית עמלק שלנו. זו איננה המחיה

מתי התחיל המצב הזה, שכל אומות העולם מכירות במלכות שמים? אומר הפסוק: "זָכַר חֶסֶד וְאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵל אֲפָסִי אֶפְסִי אֶרְצֶן אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ" (תהלים צח, ג). "אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו? - בימי מרדכי ואסתר" (מגילה יא, א). למה דווקא אז? מפני שאז "הדבר נגלה לכל האומות, שהלכו אגרות בכל העולם" (רש"י שם). המן שולח אגרות אל שבע ועשרים ומאה מדינה, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, ואחרי זמן קצר שולח אליהם מרדכי אגרות אחרות, שנהפכה הגזירה, ו"נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל עִיר וְעִיר לְהַקְהֵל וְלַעֲמֹד עַל נַפְשָׁם, לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג וְלֶאֱבֹד אֶת כָּל חַיִּל עַם וּמְדִינַת הַצָּרִים אִתָּם" (אסתר ח, יא). בעקבות זה, כשמגיע יום המלחמה, "כָּל שְׂרֵי הַמְּדִינֹת וְהָאֲחַשְׁדָּרְפָּנִים וְהַפְּחוּתֵי וְעֵשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מְנַשְׂאִים אֶת הַיְּהוּדִים", שזה היה עיקר הנפקא מינה מן האגרות ששלח מרדכי. הרי אם אחשוורוש לא היה מקבל את בקשתה של אסתר, ולא היה מרשה לבטל את גזירת המן, מה היה קורה? אומות העולם היו קמות להשמיד אותנו, אנו היינו מנסים להתגונן מפניהם, ואולם לא היה לנו במה להתגונן! כל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות היו מספקים חרבות וחניתות ושאר כלי נשק לאויבינו, ולנו לא היה מי שיספק נשק. ממילא, ההתנגדות לא היתה מועילה הרבה. לעומת זאת, עכשיו, שהמלך הרשה ליהודים להנקם מאויביהם, כל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות נותנים את הסוסים והרכב וכל מה שצריך ליהודים. נמצא, שזה היה עיקר הנפקא מינה מן הגזירות, ש"כִּי אֵל אֲפָסִי אֶרְצֶן אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ". בכל מקום ומקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, חשבו שעוד מעט ח"ו "לא יִזְכַּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד", והנה הקב"ה הפך את הכל, והיהודים עושים נקמה באויביהם. זהו פרסום גדול לישועת ה', ומבחינה זו נס פורים הוא הצעד הראשון לקראת הגאולה העתידה, שיכירו וידעו כל אפסי ארץ שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, במהרה בימינו, אמן!

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

את המגילה אנו מספרים את נסי ה', שהעמיד לנו את מרדכי ואסתר והושיע אותנו מגזרת המן, ואין צורך בהלל נוסף⁴. אבל טעם שלישי שאומרת הגמרא מדוע אין קוראים הלל בפורים, הוא "לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ" (שם). [אמנם נס פורים נעשה גם בא"י, שכן היו גם יהודים שחיו אז בא"י⁵, אבל ע"ק ר הנס התרחש בשושן הבירה, ולא בא"י]. שואלת על כך הגמרא: הרי גם בפסח נעשה הנס בחוץ לארץ, ובכל זאת אומרים בו הלל! מתרצת הגמרא: שָׁנִינוּ בברייתא, "עד שלא נכנסו ישראל לארץ, הוכשרו כל ארצות לומר שירה [על נס שנעשה בהם]. משנכנסו ישראל לארץ, לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה [על נס שנעשה בהם]". שואלת הגמרא: אם כך נאמר בברייתא, שמשנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה, למה היו צריכים בעלי הדעות הקודמות לחפש טעמים אחרים מדוע אין אומרים הלל בפורים? מתרצת הגמרא: "כיון שגלו, חזרו [כל הארצות] להכשירן הראשון". כלומר, לדעה זו, אחרי החורבן בטל יחודה של א"י, וכבר אפשר שוב לומר שירה גם על נס שארע בחו"ל, על כן היו צריך לחפש טעמים אחרים למה אין אומרים הלל בפורים.

כנראה שהמחלוקת בין שתי הדעות הראשונות לדעה השלישית תלויה בשאלה, האם קדושה ראשונה של א"י קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, או שקידשה רק לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, [כפי שפוסק באמת הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א ה"ה)], ואם כך בטל יחודה של א"י, וכבר אפשר שוב לומר שירה גם על נס שארע בחו"ל⁶, [ולוא הטעמים של "אכתי עבדי אחשוורוש אנן", או ש"קרייתא זו הלילא"].

לפי זה, ההודאה על נס פורים, עם כל המתקנות שבה, רומזת בכל זאת על חורבן וגלות, שהרי האפשרות העקרונית לומר הלל על נס זה - או מגילה במקום ההלל - נובעת מביטול קדושתה של א"י, אשר על כן אפשר לומר שירה גם על נס זה שארע בחו"ל. מבחינה זו, פורים הוא חג של גלות.

לעומת זאת, מבחינה אחרת, פורים הוא חג של גאולה - על התחלת הגאולה העתידה! הרי מהו ענינה של הגאולה העתידה? שִׁיכִירוּ ויִדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל, שה' אלקי ישראל אמת, "וְיֹאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בָּאָפוֹ, ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ, וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה".

1. ולא רק כל הכוחות שבעולם הזה ישנם באדם, אלא גם כל הכוחות שבעולמות העליונים לכל מדרגותיהם נמצאים בו, כדאייתא בזהר: "קודשא בריך הוא פד ברא ליה לבר נש, סידר ביה כל דיוקנין דרזין עילאין דעלמא דלעילא, וכל דיוקנין דרזין תתאין דעלמא דלתתא, וכולא מתחקקא בבר נש, דאיהו קאים בצלם אלקים" וכו' (זהר ח"ב עה, ב).
2. עוד אמרו בזהר (ח"א קמב, א), שיום שרצה יצחק לברך את עשו, ערב פסח היה, "וּבְעֵי יֵצֵר הָרַע לְאַתְבַּעְרָא", ולכן אמרה רבקה ליעקב, "לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדֵי עֵזִים טְבִיִּים" (בראשית כז, ט) - אחד לשם קרבן פסח, ואחד לשם קרבן חגיגה (תרגום יונתן שם). נמצא, שגם נטילת הברכות מעשו - אביו של עמלק - בי"ד בניסן היתה. וע"י שפת אמת לפורים (תרמ"ג, ד"ה ענין) שכתב, שבכל שנה בחג הפסח - שהוא ראשיתן של ישראל, כמו שנאמר: "החדש הזה... ראשון הוא לכם" וכו' - הוא זמן מפתחו של עמלק, שהוא ראשית גוים (במדבר כד, כ), ולכן התעצמותו של המן היתה בי"ג בניסן (יום שליחת האגרות - אסתר ג, יב), כי "לְפָנַי שָׁבַר - גָּאוֹן" (משלי טז, יח. וע"י מגילה טו, ב).
3. וע"י "בחומת אנך" לחיד"א (שמו"א טו, יב), שבאר על פי זה בכמה אופנים את הנאמר בשאול המלך (לאחר שהכה את עמלק): "בַּיָּמִים הַשֵּׁנִים אֲשֶׁר אָחַד מִפְּנֵיךְ וְיָיִן בֵּין הָעַמִּים" (אסתר ג, ח), מ"מ אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל - בְּאֶרֶץ הַיּוֹד (חידושי הרמב"ן מגילה ב, א).
4. ומטו משמיה דהגר"י הוטנר זצ"ל, דהטעם שלא תקנו לקרוא בפורים הלל ממש, ורק סמכו על הסברא ד"קרייתא זו הלילא", הוא משום שנס פורים היה נס נסתר, ולכן תקנו שגם ההלל יהיה נסתר. והיינו, שנקרא את מעשה הנס מן המגילה, וממילא יתהלל מזה שמו ית'.
5. "לפי שהוא דבר ברור, שבזמנו של נס זה כבר נפקדו ישראל ועלו לארץ ברשיון כורש, ונתיישבו בעריהם. ואע"פ שאמר המן יִשְׁנוּ עִם אֲחָד מִפְּנֵיךְ וְיָיִן בֵּין הָעַמִּים" (אסתר ג, ח), מ"מ אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל - בְּאֶרֶץ הַיּוֹד (חידושי הרמב"ן מגילה ב, א).
6. וכן פירש הטורי אבן, וכעין זה פירש גם המנחת חינוך (מצוה רפ"ד).